

Betydningen av innovasjon og entreprenørskap i norsk arbeidsliv – kunnskapsstatus og veien videre

Innovation, entrepreneurship and work-life in Norway
– state-of-the-art and ways forward

Gry Agnete Alsos

Dr. oecon., professor ved Handelshøgskolen Nord, Nord Universitet

Gry.a.alsos@nord.no

Elisabet Ljunggren

Ekonomie doktor, professor ved Fakultet for samfunnsvitenskap, Nord Universitet

Elisabet.c.ljunggren@nord.no

SAMMENDRAG

Artikkelen gir en oversikt over norsk forskning på innovasjon og entreprenørskap i en arbeidslivskontekst. Forskningen er mangeartert i perspektiver og problemstillinger, noe som gir en god bredde, men som også gjør kunnskapen fragmentert. Entreprenørskap belyses som sysselsetting, og som virkemiddel for kommersialisering av forskning og for økonomisk omstilling. Innovasjon belyses som kilde til nasjonal konkurransekraft, og som prosess på regionalt nivå og bedriftsnivå. De senere årene har både innovasjon og entreprenørskap som begreper blitt benyttet i nye kontekster som i offentlig sektor og på samfunnsnivå. Til slutt diskuteres temaer for videre forskning på innovasjon og entreprenørskap i tilknytning til norsk arbeidsliv.

Nøkkelord

entreprenørskap, innovasjon, kunnskapsstatus, Norge

ABSTRACT

The article gives an overview of Norwegian research on innovation and entrepreneurship in a work-life context. The research is diverse in perspectives and research questions, which results in a broad scope but also implies fragmented knowledge. Entrepreneurship is considered in terms of employment, and as means for the commercialization of science and for economic development. Innovation is considered as source of national competitiveness, as regional processes and firm-level activity. Recently, both concepts have been adopted in new contexts such as in the public sector and in social areas. Finally, the article discusses questions for future research on innovation and entrepreneurship related to Norwegian work-life.

Keywords

entrepreneurship, innovation, state-of-the-art, Norway

INNLEDNING

Det moderne arbeidslivet er kontinuerlig i endring, så også det norske. Det har til enhver tid vært hevdet at endringstakten er større nå enn tidligere. Økende markedsdynamikk, politiske skiftninger, globale utfordringer knyttet til miljø, klima, fattigdom og en stadig raskere teknologisk utvikling får betydning for arbeidslivets innhold og organisering. Noen arbeidsoppgaver forsvinner eller blir automatiserte, samtidig som det oppstår nye. Etablerte organisasjoner utfordres av konkurranse fra nye bedrifter og forretningsmodeller som endrer markeder og preferansen til kunder og brukere, slik som Uber og AirBnB. Krav fra myndigheter og forbrukere om mer bærekraftige og klimavennlige løsninger, utvikling av delingsøkonomien, og nye teknologiske muligheter knyttet til «big data» og kunstig intelligens, er bare noen av utviklingstrekkene som åpner opp for nye virksomhetsområder og samtidig gjør eksisterende måter å gjøre ting på utdaterte. Dette setter innovasjon og entreprenørskap på agendaen både i næringslivet og i offentlig sektor.

Det er snart hundre år siden Joseph Schumpeter, gjennom sine analyser av økonomiske og teknologiske sykluser, pekte på innovasjon og entreprenørskap som sentrale faktorer for økonomiens utvikling. Schumpeter (1934) anså at innovasjon, forstått som utvikling av nye produkter/tjenester, nye produksjonsmetoder, nye markeder, nye innsatsfaktorer eller ny organisering av industrienheter og bransjer, skaper ulikevekt i økonomien slik at det nye konkurrerer ut det gamle gjennom såkalt «kreativ destruksjon». Entreprenørskap representerer aktøren som bringer den nye oppfinnelsen, ideen eller kunnskapen til markedet og lager «forretning» av det. Nærmere hundre års forskning har utvidet, nyansert og kritisert Schumpeters ideer, og brakt inn ulike perspektiver fra en rekke fagområder for å forstå fenomenene innovasjon og entreprenørskap. Innovasjon og entreprenørskap har utviklet seg til to separate fagområder, men med betydelig overlapp (Fagerberg, Landström & Martin 2012).

Dette temanummeret tar opp dagens norske forskning om innovasjon og entreprenørskap og betydningen for norsk arbeidsliv. Denne artikkelen gjennomgår kunnskapsstatus

på norsk forskning om entreprenørskap og innovasjon i en arbeidslivssammenheng, og gir dermed en introduksjon til temaet. Forskningen er mangfoldig, og skjer i ulike fagmiljøer og i ulike disipliner. Ambisjonen er å gi en oversikt, og vi har ikke hatt som intensjon å syntetisere. Vi bygger imidlertid videre på denne kunnskapsstatusen når vi til slutt gir forslag til videre forskning i en norsk kontekst.

KUNNSKAPSSTATUS PÅ INNOVASJON OG ENTREPRENØRSKAP I NORGE

Begreper og forskningsfelt

Innovasjon og entreprenørskap er relaterte begreper og ses ofte som sammenkoblede aktiviteter, nødvendige for å skape industriell dynamikk og vekst (Landström, Harirchi & Åström 2012). De representerer også to ulike fagområder som er delvis overlappende når det gjelder det fenomenet som studeres og det opprinnelige teoretiske fundamentet (Fagerberg mfl. 2012). Men, mens innovasjonsforskningen i stor grad har vært opptatt av prosesser og systemer, har entreprenørskapsforskningen dreid seg mye om aktører og handlinger.

Innovasjon er en prosess der organisasjoner omformer ideer til nye/forbedrede produkter, tjenester eller prosesser, for å kunne konkurrere bedre i markedet (Baregheh, Rowley & Sambrook 2009). Som forskningsfelt har innovasjon utviklet seg i to hovedretninger; en som retter fokus mot samfunnsnivå, økonomi og politikk, og en som omhandler innovasjon på bedriftsnivå og innovasjonsledelse (Fagerberg mfl. 2012). En dominerende forståelse i begge retninger er at innovasjon skjer i prosesser der ulike aktører, ressurser og kunnskap kombineres, og at innovasjon skjer i et system. Begrepet har i nyere tid blitt utvidet til også å omfatte sosial innovasjon (Mulgan 2012) og innovasjon i offentlig sektor (De Vries, Bekkers & Tummers 2016), der tilsvarende prosesser studeres i ikke-kommersiell sammenheng.

Entreprenørskap handler om å starte ny forretningsvirksomhet, og defineres som en prosess der forretningsmuligheter identifiseres, utvikles og utnyttes til forretningsvirksomhet (Shane & Venkataraman 2000). I norsk sammenheng forstås entreprenørskap ofte som etablering av nye bedrifter. I forskningslitteraturen er begrepet imidlertid bredere. Her anser man at entreprenørskap kan skje gjennom etablering av nye bedrifter eller i etablerte organisasjoner. Det er videre en voksende litteratur på samfunnsentreprenørskap (Shaw & Carter 2007) og entreprenørskap i offentlige organisasjoner (Klein, Mahoney, McGahan & Pitelis 2010). I entreprenørskapsforskningen står entreprenøren (som individ eller team) sentralt, og det legges vekt på at entreprenøren handler i situasjoner med betydelig grad av usikkerhet (McMullen & Shepherd 2006).

Entreprenørskap

Entreprenørskap er et tverrfaglig forskningsfelt. Den norske antropologen Fredrik Barth (1963) var en av de som tidlig interesserte seg for fenomenet entreprenørskap, som siden også har vært belyst innen samfunnsøkonomi, bedriftsøkonomi, geografi, ingeniørvitenskap, sosiologi og andre samfunnsvitenskapelige disipliner. Med vårt fokus på entrepre-

nørskap i relasjon til arbeidslivet, har vi valgt å oppsummere kunnskapen ut fra tre ulike perspektiver: 1) Entreprenørskap som en type sysselsetting, 2) entreprenørskap som virkemiddel for kommersialisering av forskning, og 3) entreprenørskap som sentralt for økonomisk omstilling.

Entreprenørskap som en type sysselsetting

En betydelig del av forskningen på entreprenørskap studerer entreprenørskap som en type sysselsetting. Entreprenørskap forstås da som å starte og drive egen bedrift (å bli selvstendig næringsdrivende). Omfanget av entreprenørskap har betydning for omfanget av nye arbeidsplasser, og dermed for arbeidsmarkedet og økonomien mer generelt. Den internasjonale studien Global Entrepreneurship Monitor (GEM) har vist at Norge, i likhet med andre vestlige land, har et moderat nivå av entreprenørskapsaktivitet, og at nivået svinger noe i takt med konjunktorene (Alsos, Clausen, Isaksen & Åmo 2015). Den norske befolkningen er positive til entreprenørskap og ser forretningsmuligheter, men har i mindre grad intensjoner om å selv starte egen bedrift. En relativt høy andel av bedriftsetableringene i Norge gjøres av personer som allerede er næringsdrivende, slik at en liten gruppe av befolkningen står for en relativt stor andel av entreprenørskapsaktiviteten (Alsos, Bullvåg, Kolvereid & Åmo 2012).

Forskningsmiljøer innen arbeidsmarkedsøkonomi har studert det å skape sin egen arbeidsplass som en sysselsettingsaktivitet, og studert hva som bestemmer omfanget av entreprenørskap i et land som Norge. Et sentralt tema har vært hva som kjennetegner de som velger entreprenørskap som karriere i stedet for lønnet arbeid. Denne forskningen har blant annet vist at i yrkesgrupper der selvsyssetting er vanlig, velges egen bedrift oftere som karrierevei. Det er videre sammenheng mellom det å ha tilgang til finansielle ressurser og å starte bedrift (Berglann, Moen, Røed & Skogstrøm 2011). Likevel tar arbeidsledige oftere initiativ til å starte bedrift enn de som er i jobb. Det antas at dette delvis skyldes at dette er nødvendig for å ha tilstrekkelig inntekt (Berglann mfl. 2011). Tilsvarende har sysselsatte med usikre jobber en vesentlig større tilbøyelighet til å etablere bedrift enn de som har sikre jobber (Røed & Skogstrøm 2014a).

Også entreprenørskapsforskere har studert hvorfor noen velger å bli gründere. For eksempel har man sett på ulike modeller som forklarer hvordan holdninger til entreprenørskap og intensjoner om å starte bedrift utvikles i en velferdsstat som den norske (Kolvereid & Isaksen 2006), og hvilke barrierer potensielle gründere møter (Iakovleva, Kolvereid, Gorgievski & Sørhaug 2014). Det framkommer at grunnleggende holdninger og opplevelsen av sosiale normer har betydning for valget om å starte bedrift (Kolvereid & Isaksen, 2006). Erfaringer med det å starte og drive egen bedrift øker sannsynligheten for at man involverer seg i en nyetablering. Institusjonelle strukturer, som hvor enkelt det er å etablere og drive bedrift og hvor akseptert det er i samfunnet, har også betydning (Iakovleva mfl. 2014). Også denne forskningen viser at tilgangen til finansielle ressurser har betydning for både oppstart og vekst (Alsos, Isaksen & Ljunggren 2006; Sørheim, Widding, Oust & Madsen 2011). Flere studier har undersøkt hvordan utdanning kan bidra til å utvikle entreprenørielle ferdigheter og/eller intensjoner blant studenter (Kubberød & Pettersen 2017; Rasmussen & Sørheim 2006). Kolvereid og Moen (1997) viste at egne kurs i entreprenørskap i økonomiutdanningen øker sjansen for at studentene etablerer bedrift senere i karriere-

ren. Universitetene spiller altså en rolle utover det rene utdanningsoppdraget, blant annet gjennom å påvirke studenters intensjoner om å starte bedrift (Ofte dal, Iakovleva & Foss 2017).

Det er betydelige kjønnsforskjeller i entreprenørskap. Langt flere menn enn kvinner eier og driver egen bedrift (Berglann, Golombek & Røed 2014; Markussen & Røed 2017). Menn er oftere involvert i bedriftsoppstarter enn kvinner (Alsos mfl. 2015) og kvinner overtar sjeldnere enn menn eierskap i familiebedrifter. Kjønnsforskjellene forklares blant annet med det kjønnsdelte utdannings- og arbeidsmarkedet der kvinners utdanning innen og sysselsetting i bransjer med mindre omfang av entreprenørskap, anses som en hemmende faktor (Berglann mfl. 2014). Flere kvinner er ansatt i offentlig sektor enn menn. Det er videre pekt på at kvinner har færre rollemodeller enn menn (Markussen & Røed 2017). Kjønnsmodnetet i entreprenørskap har lange historiske røtter, og menns og kvinners valg når det gjelder entreprenørskap er blant annet knyttet til hvordan kjønn, kapital og næringsvirksomhet er grunnleggende forstått i den norske kulturen (Alsos, Jensen & Ljunggren 2010). Dette gjenspeiles også i hvordan kvinners og menns entreprenørskap framstilles i media (Ljunggren & Alsos 2006). Kvinners entreprenørskap anses fortsatt som «annerledes» og «mindreverdig», noe som slår ut blant annet når investorer vurderer bedriftsoppstarter for mulig finansiering (Alsos & Ljunggren 2017).

Et sentralt spørsmål i arbeidsmarkedsøkonomiske analyser av entreprenørskap er om det å skape sin egen arbeidsplass lønner seg, sammenlignet med å være ansatt. Berglann mfl. (2010) analyserte norske registerdata og fant at det generelt sett er lønnsomt, men at det er større variasjon i inntekter blant gründere enn blant ansatte. Til forskjell fra tidligere analyser omfatter deres analyser ikke bare selvstendig næringsdrivende, men også gründere som (del)eier og driver aksjeselskaper. Lignende resultater framkommer i Røed og Skogstrøms (2014b) analyse som viser at overgangen fra arbeidsledighet til egen bedrift er mer lønnsom enn overgangen fra arbeidsledighet til lønnet arbeid.

Entreprenørskap som virkemiddel for kommersialisering av forskning

En del av den norske entreprenørskapsforskningen handler om nye bedrifter som etableres som et resultat av forskning eller teknologiutvikling, såkalt akademisk entreprenørskap (Bjørnåli & Gulbrandsen 2010; Rasmussen, Moen & Gulbrandsen 2006). I denne sammenheng forstås entreprenørskap som en bedriftsoppstart med hensikt å føre en forskningsbasert innovasjon til markedet (Foss, Iakovleva, Kickul, Ofte dal & Solheim 2011), og dermed som et virkemiddel for å generere økonomisk verdiskaping fra forskningsbasert kunnskap. Dette har stor politisk oppmerksomhet, og det finnes mange virkemidler for å stimulere til kommersialisering og akademisk entreprenørskap. En del av forskningen har studert slike virkemidler og deres effekt (Gulbrandsen & Rasmussen 2012; Rasmussen & Sørheim 2012). Universitetene har en viktig rolle i å legge til rette for akademisk entreprenørskap, og har utviklet ulike tiltak for å støtte opp om entreprenørskapsaktivitet blant ansatte og studenter (Rasmussen, Moen & Gulbrandsen 2006; Rasmussen & Borch 2010). Studier har også identifisert suksessfaktorer for akademisk entreprenørskap, herunder styrets sammensetning (Bjørnåli & Gulbrandsen 2010), lederteamet (Bjørnåli, Knockert & Erikson 2016), forretningsmodellen (Clausen & Rasmussen 2013) og evnen til

å utvikle ulike kompetanser i løpet av etableringsprosessen (Rasmussen, Mosey & Wright 2011).

Entreprenørskap i økonomisk omstilling

Entreprenørskap er også ansett som et sentralt element i økonomisk omstilling, både innen næringer, i regioner og i bedrifter. Forskningen har analysert betydningen av entreprenørskap for økonomisk omstilling på ulike nivåer, samt under hvilke forutsetninger entreprenørskapsaktivitet oppstår og lykkes.

Nye bedrifter anses å være en viktig byggestein i økonomisk vekst, og mye av forskningen har dreid seg om hvilke faktorer som påvirker hvorvidt nye bedrifter blir lønnsomme og vekstkraftige. Dette gjelder også norsk forskning. Norske gründere har imidlertid relativt lave vekstambisjoner for sine bedrifter sammenlignet med gründere i de fleste andre vestlige land (Alsos mfl. 2015). Dette er viktig, siden det er en klar sammenheng mellom gründernes ambisjoner ved oppstart og bedriftens vekst (Isaksen & Kolvareid 2005). Det offentlige virkemiddelapparatet har nye bedrifter med vekstpotensial i fokus, noe som kan føre til at virkemidlene ikke alltid er tilpasset den hverdagen virkemiddelaktører som for eksempel inkubatorer står ovenfor (Alsos, Hytti & Ljunggren 2011). I tillegg til gründernes ambisjoner er det særlig en faktor som har vært pekt på som hemmende i forhold til vekst i nye bedrifter, nemlig mangelen på finansiell kapital. Forskning har vist sammenheng mellom investert kapital og vekst i nye bedrifter (Alsos, Isaksen & Ljunggren 2006), og at særlig forskningsbaserte nyetableringer møter utfordringer i å skaffe tilstrekkelig kapital til å komme seg gjennom utviklingsfasen og bli etablert på markedet (Sørheim mfl. 2011).

Det å skape ny næringsaktivitet med utgangspunkt i eksisterende ressurser har vært framhevet som en strategi for utvikling av næringer og regioner som opplever økonomisk stagnasjon, blant annet i landbruket. I landbruket har det å utvide aktiviteten på gården med andre næringsvirksomheter vist seg å være lønnsomt, men mest dersom den nye virksomheten ikke er så tett koblet til gårdsdriften (Alsos & Carter 2006; Grande 2011; Rønning & Kolvareid 2006). Entreprenørskap har også vært studert som kilde til utvikling av kreative næringer som musikkindustrien (Hauge 2011), og som del av reiselivsnæringens omstilling i retning av opplevelsesbasert verdiskaping (Solvoll 2017).

Forskning har også studert entreprenørskap i eksisterende næringsliv, både hvordan eksisterende næringsaktører etablerer nye bedrifter som en vekststrategi (Alsos, Carter & Ljunggren 2014), og hvordan etablerte bedrifter kan utvikle entreprenøriell orientering for å bli i stand til å gjøre endringer og skape innovasjoner (Grande, Madsen & Borch 2011; Madsen 2007). Her vektlegges det at bedriftene kan omforme egne ressurser og bruke dem på nye måter for å skape ny forretningsvirksomhet eller fornye eksisterende virksomhet.

Innovasjon

Samfunnsvitenskapelige innovasjonsstudier tok form som et eget forskningsfelt på 1960-tallet (Fagerberg 2005), og framstod etterhvert som et tverrfaglig felt. Både sosiologer, statsvitere, samfunnsøkonomer, geografer, kjønnsforskere og ledelsesforskere har interessert seg for innovasjon som fenomen.

Samfunnsøkonomer har beskjeftiget seg med ressursallokering og økonomiske effekter av innovasjon. Det argumenteres for at innovasjon henger sammen med konkurransekraft og dermed økonomisk utvikling. For eksempel har det vært vist at samspill mellom avansert industri og tjenesteytende næringer er viktig for innovasjon, og at avanserte kunnskapsleverandører er avgjørende for internasjonal konkurranseevne over tid (Castellacci 2008). I dette paradigmet er kunnskap, særlig forskning, helt sentralt. Et viktig utgangspunkt er at samfunnet tjener mer på innovasjoner enn bedriftene selv, og at kunnskap er kumulativ; all kunnskap bygger på tidligere kunnskap. Studier indikerer markedssvikt når det gjelder investeringer i FoU, særlig når det er stor forskjell mellom samfunnsøkonomisk og bedriftsøkonomisk avkastning (Clausen 2009). Forskningen støtter i stor grad opp om behovet for offentlige virkemidler for å motvirke markeds- og systemsvikt (Cappelen, Raknerud & Rybalka 2012; Castellacci 2008; Clausen 2009), men finner at visse grupper av bedrifter har større effekt av slike virkemidler enn andre (Castellacci & Lie 2015).

Norske geografer har også interessert seg for innovasjonsforskning, blant annet omkring den geografiske dimensjonen av innovasjonssamarbeid og nettverk (Asheim & Isaksen 2002; Fitjar & Rodriguez-Pose 2014), og av innovasjon i periferien (Fitjar & Rodriguez-Pose 2011). Mens samfunnsøkonomer har slått fast at bedrifter som samarbeider oftere lykkes med innovasjon (Cappelen mfl. 2012), har geografene studert faktorer som påvirker hvorvidt en lykkes med samarbeid om innovasjon, herunder ulike typer av samarbeid (Fitjar & Rodriguez-Pose 2013; Fløysand & Jakobsen 2011).

Forskningen om regionale innovasjonssystem (RIS) knytter regionalpolitikk sammen med innovasjons- og næringspolitikk (Asheim & Isaksen 2002; Isaksen 2003). Studier av RIS i Norge argumenterer for at idealtypiske regionale innovasjonssystemer er sjeldne i Norge, selv om innovasjon også her kan betraktes som regionalt forankret (Asheim & Isaksen 2002). Kunnskapsutveksling og organisatorisk læring skjer både gjennom formalisert kunnskap, for eksempel fra forskning, og ikke-formalisert kunnskap, for eksempel kunnskap fra bedriftenes egne erfaringer (Mariussen & Virkkala 2013). Det har også vært pekt på at Norge har flere regionale økonomier som har ulike karakteristika og derfor behov for ulik politikk og virkemidler (Fitjar, Isaksen & Knudsen 2016; Isaksen, Norrman & Spilling 2017). Dessuten påpekes det at det norske innovasjonssystemet er spesielt, fordi innovasjon i mindre grad er knyttet til investeringer i FoU enn for sammenlignbare land, og derfor krever en annen type innovasjonspolitik (Isaksen 2016).

Ledelsesmiljøenes tilnærming til innovasjon tar gjerne et bedriftsperspektiv på innovasjon. Forskningen har her vært opptatt av både forutsetninger for innovasjon i bedriftene, herunder temaer som samarbeid mellom bedrifter og FoU-institusjoner (Steinmo 2015; Steinmo & Rasmussen 2016), samarbeid mellom bedrifter om innovasjon (Jakobsen & Steinmo 2016) og medarbeidernes rolle. Et bedriftsperspektiv på samarbeid har vist at det å jobbe med samarbeid over tid er avgjørende for å lykkes med innovasjon (Steinmo & Rasmussen 2016), herunder utvikling av sosiale relasjoner (Steinmo 2015). Studier har også vist at bedriftenes mål og strategier har betydning for innovasjonsaktiviteten (Jakobsen & Clausen 2016), og at innovasjon også påvirker kundetilfredshet (Andreassen & Streukens 2009; Hollebeek & Andreassen 2018). I studier av medarbeiderdrevet innovasjon tematiseres «den nordiske modellen», der samarbeidet mellom arbeidsgiver og arbeidstakerorganisasjonene og aktiv bruk av medarbeidernes kunnskap, erfaringer

og ideer i innovasjonsprosessene står sentralt (Amundsen, Gressgård, Hansen & Aasen 2011).

Innovasjon i offentlig sektor har nylig kommet på dagsordenen. Mens mye av innovasjonsforskningen ser på offentlig sektor sin rolle som tilrettelegger for innovasjon, har nyere innovasjonsforskning vist interesse for den innovasjonsaktiviteten som skjer i offentlig sektor (Ringholm, Teigen & Aarsæther 2013), gjerne med et kritisk perspektiv. Nilsen, Dugstad, Eide, Gullsett og Eide (2016) identifiserte ulike typer av motstand mot implementering av velferdsinnovasjon; organisatorisk, kulturell, teknologisk og etisk. Andre studier ser på innovasjon som et verktøy for å utvikle nye tiltak basert på forskningsbasert kunnskap, slik som Anvik og Waldahls (2016) studie av nye grep for å bedre situasjonen for unge med psykiske problem i en sårbar livssituasjon. Forskning har også tematisert lokal styring og innovasjon, herunder lokalpolitikernes rolle i innovasjon i offentlig sektor (Torfing, Sørensen & Røiseland 2016), og betydningen av innovasjon for demokratiutvikling (Olsen 2004).

Et lite og ferskt forskningsområde er å studere innovasjon med et kjønnsperspektiv. Forskningsfeltet er nytt også internasjonalt, og norske bidrag har gitt analytisk rammeverk, kunnskapsstatuser og forskningsagendaer (Alsos, Ljunggren & Hytti 2013; Eide & Ljunggren 2014). Forskningen problematiserer blant annet valg av bransjer og innsatsområder for virkemidler, hvem som deltar i innovasjonsprosesser og hva som regnes som innovative bransjer og resultat av innovasjon (Kvidal & Ljunggren 2014; Kvidal-Røvik & Ljunggren 2016). Resultatene viser at innovasjon er kjønnsskjevt, og forskerne argumenterer for at kjønnsperspektiver også vil kunne bidra til å utvikle innovasjonsteorien (Alsos mfl. 2013).

ARTIKLENE I DETTE TEMANUMMERET

Artiklene som presenteres i dette temanummeret, reflekterer på ulike måte den norske forskningen på innovasjon og entreprenørskap. To artikler gir bidrag innen entreprenørskapsfeltet (Kubberød & Norstrøm 2018; Sörensson, Dalborg, Grande & Carlsson 2018), mens de tre andre tar for seg sentrale temaer innen innovasjonsfeltet, som regionale innovasjonssystemer (Steinmo, Lauvås, Eidem, Salamonsen & Paulsen 2018; Underthun, Svare og Gausdal 2018) og forutsetninger for innovasjon i bedrifter (Solheim & Fitjar 2018). To hovedtemaer belyses: Det ene er betydningen av mangfold, spesielt innvandrerbakgrunn for innovasjon og entreprenørskap. Det andre er knyttet til nettverk. Slik knyttes de opp mot dagsaktuelle og sentrale temaer innen innovasjon og entreprenørskap i arbeidslivet.

Kubberød og Norstrøm analyserer innvandregründere i en norsk kontekst. I sin casestudie av fire suksessfulle bedriftsetablerere med innvandrerbakgrunn, undersøker de barrierene denne kategorien gründere møter, og hvordan de overkommer dem. Studien viser at innvandregründere gjerne bruker sin bakgrunn og spesifikke kunnskap som innvandrere som en ressurs i sin etableringsprosess. På denne måten 'går de rundt' barrierene som oppstår, fordi de ikke er etnisk norske. Forfatterne peker på at virkemiddelapparatet som bistår etablerere i større grad, bør se ressursene som ligger i innvandrerbakgrunnen. Dette handler blant annet om å forstå etableringsprosessen med utgangspunkt i de ressursene som gründeren besitter, framfor å legge vekt på hva som mangler for å nå et gitt mål.

Solheim og Fitjar studerer også betydningen av ressurser som følger med å ha opprinnelse i et annet land for norsk arbeidsliv. De ser på etablerte bedrifter og sammenhengen mellom bruk utenlandsk arbeidskraft og bedriftenes innovasjonsevne. Gjennom analyse av data fra mer enn 4000 norske bedrifter, finner de at bedrifter som har større andel utenlandsk arbeidskraft, oftere gjennomfører visse typer av innovasjoner, særlig markedsinnovasjoner. De tolker funnene med et mangfoldsperspektiv, der mangfold av kunnskap og bakgrunn anses å bidra til innovasjon. De finner interessante forskjeller med hensyn på kjønn og mellom ulike geografiske kontekster. Resultatene gir bidrag til diskusjoner om verdien av ulike typer av kompetanse og bakgrunn for innovasjonsprosesser. Den peker også på sammenhenger mellom ulike kjennetegn på moderne organisasjoner; det å håndtere mangfold, kjønnsbalanse og kontinuerlig innovasjon.

Nettverk er et sentralt tema både innenfor innovasjons- og entreprenørskapsfeltet, og belyses på ulike måter i tre artikler. *Sörensson, Dalborg, Grande og Carlsson* retter oppmerksomheten mot naturbaserte virksomheter i rurale strøk i Sverige og Norge. De finner at disse gründerne har mange ideer til forretningsvirksomhet, men at mangel på tid, penger og kompetanse gjør at forretningsideene ofte ikke blir realisert. Nettverk spiller en viktig rolle for realisering av nye forretningsideer, der entreprenørene i Norge har hjelp fra formelle nettverk, men svenske entreprenører oftere drar nytte av sine private nettverk.

Underthun, Svare og Gausdal spør om formell organisering av regionale bedriftsnettverk (RINO, Regionale innovasjonsnettverksorganisasjoner) fungerer som arenaer for å fremme kunnskapsdeling, nettverksbygging og innovasjon. De analyserer kvantitative og kvalitative data fra bedrifter i fem RINO'er, og finner at aktivitetene har styrket både kunnskapstilgangen og innovasjonsaktiviteten. Studien viser at formelle nettverksorganisasjoner kan motvirke asymmetriske makt- og ressursforhold mellom bedrifter. *Steinmo, Lauvås, Eidem, Salamonsen og Paulsen* undersøker hvordan innovasjonsutfordringer håndteres av bedrifter tilknyttet regionale innovasjonssystem (RIS) i to ulike industriparkeer i Norge. Bedriftene konkurrerer globalt, men har ulike forutsetninger for innovasjon. I den ene industriparken er bedriftene tilknyttet prosessindustrien, i den andre vareproduserende industri. Gjennom analyse av intervjudata med bedriftsledere finner de at utfordringer ved regionale innovasjonssystem som organisatorisk ensformighet, fragmentering og innelukking, er mindre i den vareproduserende industriparken som er mer forskningsbasert i sin tilnærming til innovasjon. I den andre industriparken som har en ingeniørbasert tilnærming, er innovasjonene mer inkrementelle og de nevnte utfordringene større.

VEIEN VIDERE

Denne kunnskapsstatusen har vist at norsk forskning på innovasjon og entreprenørskap er allsidig og omfatter en rekke ulike temaer og spørsmål som er relevante i et arbeidslivsperspektiv. Arbeidsliv forstås gjerne som lønnsarbeid, og en deltaker i arbeidslivet kan være arbeidstaker, arbeidsgiver eller selvstendig næringsdrivende (Wikipedia 2013). Entreprenørskap og innovasjon har minst tre viktige tangeringspunkter med arbeidslivet.

For det første skapes arbeidslivet gjennom entreprenørskap og innovasjon. Nye arbeidsplasser oppstår når nye organisasjoner etableres, noen ganger med innovasjon som grunn-

lag. For eksempel når offentlige myndigheter har støttet opp om etablering og utviklingen i industriparkene i Mo og Kongsberg, (jf. Steinmo mfl. 2018) er det blant annet for å bidra til nye arbeidsplasser i lokalsamfunnene. Innovasjon gir også grunnlag for vekst i eksisterende bedrifter, slik som Sörensson mfl. (2018) viser i sin artikkel, mens mangel på innovasjonsevne i verste fall kan føre til at virksomhetsområder eller hele bedrifter nedlegges og arbeidsplasser forsvinner. Samtidig er innovasjon og entreprenørskap også risikofyllt, med konsekvenser for individer, bedrifter, næringer og regioner. Det er allment akseptert at Norge har behov for at det skapes innovasjoner og at næringslivet fornyes gjennom entreprenørskap. Vi vet imidlertid fortsatt lite om effektene av innovasjon og entreprenørskap på bedrifts- og individnivå, særlig i lys av den norske velferdsstaten. Vi trenger forskning som ser på effekter av ulik art, både økonomiske, samfunnsmessige, sosiale og andre aspekter ved livene til de involverte, både på individ-, bedrifts- og ulike samfunnsnivå.

For det andre er innovasjon og entreprenørskap en vesentlig kilde til endring i arbeidslivet. Ny teknologi, nye løsninger og nye organisasjonsformer er med på å endre arbeidsplasser og gi nye arbeidsoppgaver, slik som når gårdbrukere engasjerer seg i ny næringsvirksomhet med basis i gårdens ressurser (Sörensson mfl. 2018), eller når nye bedrifter erstatter nedlagt industri i omstilte industristeder (Steinmo mfl. 2018). Hvordan påvirkes norsk arbeidsliv av innovasjonsaktivitet? Hvilken kunnskap bør framtidens arbeidskraft ha? Hvordan endres næringslivet gjennom ulike typer av entreprenørskapsaktivitet? Hvordan er det å være gründer sammenlignet med å være ansatt? Blir arbeidsdagene mer eller mindre interessante, eller helseskapende? Dette er blant spørsmål som videre forskning på innovasjon og entreprenørskap i et arbeidslivsperspektiv kan ta for seg.

For det tredje er det i arbeidslivet innovasjon og entreprenørskap skjer, og arbeidslivet og organisasjonene danner viktige forutsetninger for innovasjon og entreprenørskap. På et makroperspektiv gir dette seg utslag i hvilke menneskelige og andre ressurser som er tilgjengelig for innovasjonsprosesser og entreprenørskapsprosjekter. Når arbeidsmarkedet er stramt, er det færre som involverer seg i bedriftsoppstarter (Alsos mfl. 2015), og med utsikter til arbeidsledighet våkner gründerlysten (Røed & Skogsstrøm 2014a). På bedriftsnivået har bedriftens investering i ulike typer av kunnskap betydning for innovasjonsevnen (Solheim & Fitjar 2018; Steinmo mfl. 2018), herunder hvordan organisasjonen og medarbeiderne involverer seg i ulike typer av nettverk og samarbeid (Underthun mfl. 2018). Den nordiske modellen som preger norsk arbeidsliv har vært hevdet både å svekke innovasjonsevnen og å styrke den (Stiglitz 2015). Er det slik at ulikheter i hvordan arbeidslivet organiseres, skaper grunnlag for ulike typer av innovasjon eller ulike typer av innovasjonsprosesser? For å kunne svare på hvordan det norske arbeidslivet er rustet for innovasjon og entreprenørskap, trenger vi mer forskning tilpasset en norsk kontekst.

Både entreprenørskap og innovasjon er komplekse sosiale prosesser som kan beskrives med ulike teorier og perspektiver. Det mangfoldet vi ser i norsk forskning på dette området, er viktig for å få fram ulike innfallsvinkler og dermed ulike typer av kunnskap. På denne måten kan vi skape mer kunnskap fra spørsmål som: Hva er det egentlig som skjer i innovasjonsprosesser? Er det forskjell avhengig av om innovasjonen gjelder produkter eller tjenester, om konteksten er kommersiell eller ikke-kommersiell? Hvilke ressurser må være til stede? Hvilke aktører er viktige? Hva er arbeidstakernes rolle i innovasjons- og entrepre-

nørskapsprosesser? Hvordan påvirkes innovasjon og entreprenørskap av offentlig politikk og virkemidler? Entreprenørskap kan ses på som en karriere, noe som åpner for spørsmål om det å veksle mellom å være ansatt og å være selvstendig næringsdrivende er attraktivt, mulig og bygger på hverandre. Det er også behov for forskning som har et kritisk perspektiv på entreprenørskap og innovasjon. Vi ønsker mer norsk forskning på innovasjon og entreprenørskap velkommen.

REFERANSER

- Alsos, G.A., Bullvåg, E., Kolvereid, L. & Åmo, B.W. (2012). *Entreprenørskap i Norge 2011. Global Entrepreneurship Monitor*. Bodø: Handelshøgskolen i Bodø.
- Alsos, G.A., & Carter, S. (2006). Multiple business ownership in the Norwegian farm sector: Resource transfer and performance consequences. *Journal of Rural Studies*, 22, 313–322. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2005.09.003>
- Alsos, G.A., Carter, S. & Ljunggren, E. (2014). Kinship and business: How entrepreneurial households facilitate business growth. *Entrepreneurship & Regional Development*, 26, 97–122. DOI: <https://doi.org/10.1080/08985626.2013.870235>
- Alsos, G.A., Clausen, T.H., Isaksen, E. & Åmo, B.W. (2015). *Entreprenørskap i Norge 2014. Global Entrepreneurship Monitor*. Bodø: Handelshøgskolen i Bodø.
- Alsos, G. A., Hytti, U. & Ljunggren, E. (2011). Stakeholder theory approach to technology incubators. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research* 17, 607–625. DOI: <https://doi.org/10.1108/13552551111174693>
- Alsos, G. A., Isaksen E. & Ljunggren, E. (2006). New venture financing and subsequent business growth in men – and women led businesses. *Entrepreneurship, Theory and Practice*, 30, 667–686. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1540-6520.2006.00141.x>
- Alsos, G., Jensen, R. & Ljunggren, E. (2010). Gender and entrepreneurship: Revealing constructions and underlying processes – the case of Norway. I C. Brush, A. DeBruin, E. Gatewood & C. Henry (red.) *Women Entrepreneurs and the Global Environment for Growth: A Research Perspective* (s. 40–56). Cheltenham: Edward Elgar.
- Alsos, G.A. & Ljunggren, E. (2017). The role of gender in entrepreneur–investor relationships: A signaling theory approach. *Entrepreneurship Theory & Practice*, 41, 567–590. DOI: <https://doi.org/10.1111/etap.12226>
- Alsos, G. A., Ljunggren, E. & Hytti, U. (2013). Gender and innovation: State of the art and a research agenda. *International Journal of Gender and Entrepreneurship*. 5, 236–256. DOI: <https://doi.org/10.1108/IJGE-06-2013-0049>
- Amundsen, O., Gressgård, L. J., Hansen, K. & Aasen, T. M. (2011). Medarbeiderdrevet innovasjon – en kunnskapsstatus. *Søkelys på arbeidslivet*, 28, 212–231.
- Andreassen, T. W., & Streukens, S. (2009). Service innovation and electronic word-of-mouth: Is it worth listening to? *Managing Service Quality*, 19, 249–265. DOI: <https://doi.org/10.1108/09604520910955294>
- Anvik, C. H. & Waldahl, R. H. (2016). Når noen må ta regien. Om unge med psykiske helseproblemer: utfordringer, tiltak & samhandling på Island, Færøyene og i Norge. NF-rapport 1/2016 Bodø: Nordlandsforskning.

- Asheim, B. T., & Isaksen, A. (2002). Regional innovation systems: The integration of local 'sticky' and global 'ubiquitous' knowledge. *The Journal of Technology Transfer*, 27, 77–86. DOI: <https://doi.org/10.1023/A:1013100704794>
- Baregheh, A., Rowley, J. & Sambrook, S. (2009). Towards a multidisciplinary definition of innovation. *Management Decision*, 47, 1323–1339 DOI: <https://doi.org/10.1108/00251740910984578>
- Barth, F. (1963). *The Role of the Entrepreneur in Social Change in Northern Norway*. Årbok for Universitetet i Bergen. Humanistisk serie. Bergen: Universitet i Bergen.
- Berglann, H., Moen, E. R., Røed, K. & Skogstrøm, J. F. (2011). Entrepreneurship: Origins and returns. *Labour Economics*, 18, 180–193. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.labeco.2010.10.002>
- Berglann, H., Golombek, R. & Røed, K. (2013). Entreprenørskap i Norge – mest for menn? *Søkelys på arbeidslivet*, 30, 3–21.
- Bjørnåli, E. S. & Gulbrandsen, M. (2010). Exploring board formation and evolution of board composition in academic spin-offs. *The Journal of Technology Transfer*, 35, 92–112 DOI: <https://doi.org/10.1007/s10961-009-9115-5>
- Bjørnåli, E. S., Knockaert, M. & Erikson, T. (2016). The impact of top management team characteristics and board service involvement on team effectiveness in high-tech start-ups. *Long Range Planning*, 49, 447–463 DOI: <https://doi.org/10.1016/j.lrp.2015.12.014>
- Cappelen, Å., Raknerud, A. & Rybalka, M. (2012). The effects of R&D tax credits on patenting and innovations. *Research Policy*, 41, 334–345. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.respol.2011.10.001>
- Castellacci, F. (2008). Technological paradigms, regimes and trajectories: Manufacturing and service industries in a new taxonomy of sectoral patterns of innovation. *Research Policy*, 37, 978–994. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.respol.2008.03.011>
- Castellacci, F. & Lie, C. M. (2015). Do the effects of R&D tax credits vary across industries? A meta-regression analysis. *Research Policy*. 44, 819–832. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.respol.2015.01.010>
- Clausen, T. H. (2009). Do subsidies have positive impacts on R&D and innovation activities at the firm level? *Structural change and economic dynamics*, 20, 239–253. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.strueco.2009.09.004>
- Clausen, T. H. & Rasmussen, E. (2011). Open innovation policy through intermediaries: The industry incubator programme in Norway. *Technology Analysis & Strategic Management*, 23, 75–85 DOI: <https://doi.org/10.1080/09537325.2011.537109>
- Clausen, T. H. & Rasmussen, E. (2013). Parallel business models and the innovativeness of research-based spin-off ventures. *The Journal of Technology Transfer*, 38, 836–849 DOI: <https://doi.org/10.1007/s10961-012-9294-3>
- Eide, D. & Ljunggren, E. (2014). Towards a framework for studying gendered innovations. I G. A. Alsos, D. Eide & E. L. Madsen (red.) *Handbook of Research on Innovation in Tourism Industries* (s.84–109). Cheltenham: Edward Elgar.
- De Vries, H., Bekkers, V. & Tummers, L. (2016). Innovation in the public sector: A systematic review and future research agenda. *Public Administration*, 94, 146–166. DOI: <https://doi.org/10.1111/padm.12209>
- Fagerberg, J. (2005). Innovation: A guide to the literature. I J. Fagerberg, D. C. Mowery, & R. Nelson (red.) *The Oxford Handbook of Innovation* (s. 1–26). Oxford: Oxford University Press.

- Fagerberg, J., Landström, H. & Martin, B. R. (2012). Exploring the emerging knowledge base of 'the knowledge society'. *Research Policy*, 41, 1121–1131. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.respol.2012.03.007>
- Fitjar, R. D., Isaksen, A. & Knudsen, J. P. (2016). *Politikk for innovative regioner*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Fitjar, R. D. & Rodríguez-Pose, A. (2013). Firm collaboration and modes of innovation in Norway. *Research Policy*, 42, 128–138. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.respol.2012.05.009>
- Fitjar, R. D. & Rodríguez-Pose, A. (2011). Innovation in the periphery: Firms, values and innovation in southwest Norway. *European Planning Studies* 19, 555–74 DOI: <https://doi.org/10.1080/09654313.2011.548467>
- Fitjar, R. D. & Rodríguez-Pose, A. (2014). The geographical dimension of innovation collaboration: Networking and innovation in Norway. *Urban Studies* 51, 2572–2595. DOI: <https://doi.org/10.1177/0042098013510567>
- Fløysand, A. & Jakobsen, S. E. (2011). The complexity of innovation: A relational turn. *Progress in Human Geography*, 35, 328–344. DOI: <https://doi.org/10.1177/0309132510376257>
- Foss, L., Iakovleva, T., Kickul, J., Oftedal, E. M. & Solheim, A. (2011). Taking innovations to market: The role of strategic choice and the evolution of dynamic capabilities. *The International Journal of Entrepreneurship and Innovation*, 12, 105–116 DOI: <https://doi.org/10.5367/ije.2011.0029>
- Grande, J. (2011). New venture creation in the farm sector – Critical resources and capabilities. *Journal of Rural Studies*, 27, 220–233. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2011.02.003>
- Grande, J., Madsen, E. L. & Borch, O. J. (2011). The relationship between resources, entrepreneurial orientation and performance in farm-based ventures. *Entrepreneurship and Regional Development*, 23, 89–111. DOI: <https://doi.org/10.1080/08985620903183710>
- Gulbrandsen, M. & Rasmussen, E. (2012). The use and development of indicators for the commercialisation of university research in a national support programme. *Technology Analysis & Strategic Management*, 24, 481–495. DOI: <https://doi.org/10.1080/09537325.2012.674670>
- Hauge, E. S. (2011). *How do Metal Musicians Become Entrepreneurial? A Phenomenological Investigation on Opportunity Recognition*. Ph.d.-avhandling. Oslo: BI.
- Hollebeek, L. D & Andreassen, T. W. (2018). The S-D logic-informed «hamburger» model of service innovation and its implications for engagement and value. *Journal of Services Marketing*, 32, 1–7. DOI: <https://doi.org/10.1108/JSM-11-2017-0389>
- Iakovleva, T. A., Kolvereid, L., Gorgievski, M. J. & Sørhaug, Ø. (2014). Comparison of perceived barriers to entrepreneurship in Eastern and Western European countries. *International Journal of Entrepreneurship and Innovation Management*, 18, 115–133. DOI: <https://doi.org/10.1504/IJEIM.2014.062874>
- Isaksen, A. (2003). National and regional context for innovation. I B. T. Asheim, A. Isaksen, C. Nauwelaers, & F. Tödtling (red.) *Regional Innovation Policy for Small and Medium Enterprises* (s. 49–77). Cheltenham, UK: E. Elgar.
- Isaksen, A. (2016). Why Norway has to develop its own innovation policy. I H. C. Garmann Johnsen, E. S. Hauge, M-L. Magnussen & R. Ennals (red.) *Applied Social Science Research in a Regional Knowledge System* (s. 60–74). London/New York: Routledge,
- Isaksen, A., Normann, R. H. & Spilling, O. R. (2017). Do general innovation policy tools fit all? Analysis of the regional impact of the Norwegian Skattefunn scheme. *Journal of Innovation and Entrepreneurship*, 6, 6. DOI: <https://doi.org/10.1186/s13731-017-0068-x>

- Isaksen, E. & Kolvereid, L. (2005). Growth objectives in Norwegian start-up businesses. *International Journal of Entrepreneurship and Small Business*, 2, 17–26. DOI: <https://doi.org/10.1504/IJESB.2005.006067>
- Jakobsen, S. & Clausen, T. H. (2016). Innovating for a greener future: The direct and indirect effects of firms' environmental objectives on the innovation process. *Journal of Cleaner Production*, 128, 131–141. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2015.06.023>
- Jakobsen, S. & Steinmo, M. (2016). The role of proximity dimensions in the development of innovations in cooptation: A longitudinal case study. *International Journal of Technology Management*, 71, 100–122. DOI: <https://doi.org/10.1504/IJTM.2016.077976>
- Klein, P. G., Mahoney, J. T., McGahan, A. M. & Pitelis, C. N. (2010). Toward a theory of public entrepreneurship. *European Management Review*, 7, 1–15. DOI: <https://doi.org/10.1057/emr.2010.1>
- Kolvereid, L. & Isaksen, E. (2006). New business start-up and subsequent entry into self-employment. *Journal of Business Venturing*, 21, 866–885. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jbusvent.2005.06.008>
- Kolvereid, L. & Moen, Ø. (1997). Entrepreneurship among business graduates: Does a major in entrepreneurship make a difference? *Journal of European Industrial Training*, 21, 154–160. DOI: <https://doi.org/10.1108/03090599710171404>
- Kubberød, E. & Norstrøm, M. M. (2018). Innvandrergjørere og mobilisering av ressurser under bedriftsetablering i Norge. *Søkelys på Arbeidslivet*, 35, 154–170. DOI: <https://doi.org/10.18261/issn.1504-7989-2018-03-02>
- Kubberød, E. & Pettersen, I. B. (2017). Exploring situated ambiguity in students' entrepreneurial learning. *Education + Training*, 59, 265–279. DOI: <https://doi.org/10.1108/ET-04-2016-0076>
- Kvidal, T. & Ljunggren, E. (2014). Introducing gender in a policy programme: A multi-level analysis of an innovation policy programme. *Environment and Planning C: Government and Policy*, 32, 39–53.
- Kvidal-Røvik, T. & Ljunggren, B. (2016). Governing gendered understandings of innovation: A discourse analysis of a national innovation programme. I G. A. Alsos, U. Hytti & E. Ljunggren (red) *Research Handbook on Gender and Innovation* (s. 189–213). Cheltenham, UK: E. Elgar.
- Landström, H., Harirchi, G. & Åström, F. (2012). Entrepreneurship: Exploring the knowledge base. *Research Policy*, 41, 1154–1181.
- Ljunggren, E. & Alsos, G. A. (2006). Media expressions of entrepreneurs. I N. Carter, C. Henry, B. O. Cinneide & K. Johnston (red.) *Female Entrepreneurship: Implications for Education, Training and Policy* (s. 88–109). London: Routledge.
- Madsen, E. L. (2007). The significance of sustained entrepreneurial orientation on performance of firms – A longitudinal analysis. *Entrepreneurship and Regional Development*, 19, 185–204. DOI: <https://doi.org/10.1080/08985620601136812>
- Mariussen, Å. & Virkkala, S. (red) (2013). *Learning Transnational Learning*. London/New York: Routledge.
- Markussen, S. & Røed, K. (2017). The gender gap in entrepreneurship – The role of peer effects. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 134, 356–373. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2016.12.013>

- McMullen, J.S. & Shepherd, D.A. (2006). Entrepreneurial action and the role of uncertainty in the theory of the entrepreneur. *Academy of Management Review*, 31, 132–152. DOI: <https://doi.org/10.5465/amr.2006.19379628>
- Mulgan, G. (2012). The theoretical foundations of social innovation. I A. Nicholls & A. Murdock (red.) *Social innovation* (s. 33–65). London: Palgrave Macmillan.
- Nilsen, E. R., Dugstad, J., Eide, H., Gullslett, M. K. & Eide, T. (2016). Exploring resistance to implementation of welfare technology in municipal healthcare services—a longitudinal case study. *BMC health services research*, 16, 657. DOI: <https://doi.org/10.1186/s12913-016-1913-5>
- Oftedal, E. M., Iakovleva, T. A. & Foss, L. (2017). University context matter: An institutional perspective on entrepreneurial intentions of students. *Education+Training*. DOI: <https://doi.org/10.1108/ET-06-2016-0098>
- Olsen, J. P. (2004). *Innovasjon, politikk og institusjonell dynamikk*. ARENA – Senter for Europaforskning, Working Paper WP 04/04 Oslo: Universitetet i Oslo
- Rasmussen, E. & Borch, O. J. (2010). University capabilities in facilitating entrepreneurship: A longitudinal study of spin-off ventures at mid-range universities. *Research Policy*, 39, 602–612. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.respol.2010.02.002>
- Rasmussen, E., Moen, Ø. & Gulbrandsen, M. (2006). Initiatives to promote commercialization of university knowledge. *Technovation*, 26, 518–533. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.technovation.2004.11.005>
- Rasmussen, E., Mosey, S. & Wright, M. (2011). The evolution of entrepreneurial competencies: A longitudinal study of university spin-off venture emergence. *Journal of Management Studies*, 48, 1314–1345. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-6486.2010.00995.x>
- Rasmussen, E. A. & Sørheim, R. (2006). Action-based entrepreneurship education. *Technovation*, 26, 185–194. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.technovation.2005.06.012>
- Rasmussen, E. & Sørheim, R. (2012). How governments seek to bridge the financing gap for university spin-offs: Proof-of-concept, pre-seed, and seed funding. *Technology Analysis & Strategic Management*, 24, 663–678. DOI: <https://doi.org/10.1080/09537325.2012.705119>
- Ringholm, T., Teigen, H. & Aarsæther, N. (2013) *Innovative kommuner*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Røed, K. & Skogstrøm, J.F. (2014a). Job loss and entrepreneurship. *Oxford bulletin of economics and statistics*, 76, 727–744. DOI: <https://doi.org/10.1111/obes.12042>
- Røed, K. & Skogstrøm, J.F. (2014b). Unemployment insurance and entrepreneurship. *Labour*, 28, 430–448. DOI: <https://doi.org/10.1111/labr.12040>
- Rønning, L. & Kolvereid, L. (2006). Income diversification in Norwegian farm households: Reassessing pluriactivity. *International Small Business Journal*, 24, 405–420. DOI: <https://doi.org/10.1177/0266242606065510>
- Schumpeter, J. A. (1934). *The Theory of Economic Development. An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest, and the Business Cycle*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Shane, S. & Venkataraman, S. (2000.) The promise of entrepreneurship as a field of research. *Academy of management review*, 25, 217–226. DOI: <https://doi.org/10.5465/amr.2000.2791611>
- Shaw, E. & Carter, S. (2007). Social entrepreneurship: Theoretical antecedents and empirical analysis of entrepreneurial processes and outcomes. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 14, 418–434. DOI: <https://doi.org/10.1108/14626000710773529>

- Solheim, M. C. & Fitjar, R. D. (2018). Samanhengar mellom utanlandskfødd arbeidskraft og innovasjon: Er det kjønnsmessige og geografiske skilnader? *Søkelys på arbeidslivet*, 35, 171–185. DOI: <https://doi.org/10.18261/issn.1504-7989-2018-03-03>
- Solvoll, S. (2017). *Development of Effectual and Casual Behaviors: Exploring New Venture Creation in The Tourism Industry*. Ph.d.-avhandling. Bodø: Handelshøgskolen Nord universitet.
- Steinmo, M. (2015). Collaboration for innovation: A case study on how social capital mitigates collaborative challenges in university–industry research alliances. *Industry and innovation*, 22, 597–624. DOI: <https://doi.org/10.1080/13662716.2015.1105127>
- Steinmo, M., Lauvås, T. A., Eidem, P. A., Salamonsen, K. & Paulsen, M. (2018). Bedrifters innovasjonstilnærming i perifere regioner. *Søkelys på arbeidslivet*, 35, 221–238. DOI: <https://doi.org/10.18261/issn.1504-7989-2018-03-06>
- Steinmo, M. & Rasmussen, E. (2016). How firms collaborate with public research organizations: The evolution of proximity dimensions in successful innovation projects. *Journal of Business Research*, 69, 1250–1259. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2015.09.006>
- Stiglitz, J. E. (2015). Leaders and followers: Perspectives on the Nordic model and the economics of innovation. *Journal of Public Economics*, 127, 3–16. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2014.09.005>
- Sörensson, A., Dalborg, C., Grande, J. & Carlsson, E. (2018). Entreprenørskap i naturbaserte næringer – faktorer som fremmer og hemmer idèutvikling og sysselsetting. *Søkelys på arbeidslivet*, 35, 168–202. DOI: <https://doi.org/10.18261/issn.1504-7989-2018-03-04>
- Sørheim, R., Widding, L. Ø., Oust, M. & Madsen, Ø. (2011). Funding of university spin-off companies: A conceptual approach to financing challenges. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 18, 58–73. DOI: <https://doi.org/10.1108/14626001111106433>
- Torfing, J., Sørensen, E. & Røiseland, A. (2016). Transforming the public sector into an arena for Co-creation: Barriers, drives, benefits and ways forward. *Administration & Society*. DOI: <https://doi.org/10.1177/0095399716680057>
- Underthun, A., Svare, H. & Gausdal, A. (2018). Nettverksorganisasjoners betydning for kunnskapstilgang og innovasjon *Søkelys på Arbeidslivet*, 35, 203–220. DOI: <https://doi.org/10.18261/issn.1504-7989-2018-03-05>
- Wikipedia (2013). Arbeidsliv. Hentet fra <https://nn.wikipedia.org/wiki/Arbeidsliv>